

тури, які забезпечують розрахунки та облік прав власності. Нині в Україні функціонують такі фондові біржі: Фондова біржа ПФТС, ВАТ «Українська біржа», ЗАТ «Українська фондова біржа», ЗАТ «Фондова біржа «Іннекс», ЗАТ «Українська Міжнародна Фондова Біржа» (УМФБ), ЗАТ «Українська Міжбанківська Валютна Біржа» (УМВБ), ЗАТ «Придністровська фондова біржа», фондова біржа «Перспектива», Луганська фондова біржа.

Розвиток ринку цінних паперів Україні відображає суперечності перехідного періоду, пов'язаного з корінним реформуванням економіки та соціальної сфери. Незважаючи на те, що за останні десять років ХХ століття вдалося створити досить розвинену і працездатну інфраструктуру і механізми регулювання фондового ринку, сам він в цілому і його організований сегмент, представлений фондовими біржами, відчувають серйозні труднощі, пов'язані зі специфікою нинішнього етапу реформування економіки України [1, с. 173-175].

У стійко функціонуючій ринкової економіки фондовий ринок регулює інвестиційні процеси, приводячи в рух величезні потоки інвестиційного капіталу, сприяючи їх перерозподілу на користь більш привабливих для інвесторів галузей, забезпечуючи тим самим розвиток економіки країни в цілому.

Відповідно до сформованої в світі практики, центральною ланкою фондового ринку є фондова біржа. Індикатори біржової торгівлі, зокрема, динаміка курсів цінних паперів, служать надійним орієнтиром для інвесторів. Фондові біржі розвинутих країн зосереджують у себе значну і саму високоліквідну частину ринку цінних паперів. В переважній більшості країн світу їх постійне звернення обумовлює існування стійкого вторинного ринку, який є невід'ємним і характерною ознакою активно діючої фондової біржі.

На жаль, цими найважливішими якостями українські фондові біржі поки не володіють. Багаторічний перманентна криза в економіці, сертифікатна приватизація, вкрай низький рівень доходів переважної більшості населення ніяк не сприяли ні створенню повнокровного (у загальноприйнятому у світі розумінні) фондового ринку в цілому, ні розвитку біржової торгівлі цінними паперами і самих фондових бірж зокрема. І хоча фондові біржі активно брали участь в процесах грошового етапу приватизації, їм не вдалося організувати у себе хоч трохи значний, ліквідний і стійкий вторинний ринок корпоративних цінних паперів.

Низькі доходи фондових бірж України, які є наслідком маленьких обсягів біржового обороту цінних паперів, є серйозною перешкодою для їх технічного переозброєння, яке б відповідало сучасному світовому

рівню. З іншого боку, вкрай низька ліквідність фондового ринку робить економічно неефективними великі витрати на створення і функціонування відповідних технічних систем. Далека від оптимальності та сама інфраструктура організованого ринку цінних паперів. В силу цих та ряду інших причин фондові біржі стоять перед загрозою повної втрати своїх позицій на фондовому ринку України [9].

Висновки. Український фондовий ринок має необхідні передумови для інтеграції у світові ринки капіталів. В Україні є потужні підприємства-емітенти із динамічно зростаючою капіталізацією, розвиваються системи електронної торгівлі. На ринку цінних паперів України створені всі елементи інфраструктури, притаманні фондовим ринкам розвинутих країн. Геополітичне та гео економічне положення є важливою умовою для ефективного співробітництва з Росією, країнами Балтійського та Чорноморського регіонів, а також Середньої Азії. Фактор співпраці є одним із ключових, оскільки сьогодні основною рисою розвитку ринку капіталу є його інтернаціоналізація. Зокрема, фондовий ринок набуває характеру всесвітнього ресурсу капіталів, що супроводжується гармонізацією національних законодавств країн світу, приведенням їх до єдиних міжнародних стандартів, стандартизацією діяльності операторів ринку та фінансових інструментів. Україна має адаптуватися до нових міжнародних стандартів, викликів і тенденцій у цій сфері. На це й повинна бути спрямована вітчизняна законотворча політика.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Опарін В. Фінанси (Загальна теорія) : навчальний посібник / В. Опарін // – М-во освіти України ; КНЕУ. – К. : КНЕУ, 2007. – 240 с.
2. Пересада А. Портфельне інвестування : навч. посібник / А. Пересада // М-во освіти України ; КНЕУ. – К. : КНЕУ, 2010. – 408 с.
3. Сурен Лізелотт Валютні операції: основи теорії та практики. Пер. з нім. 2-ге видання. – М. : Справа, 2002. – 176 с.
4. Офіційний сайт компанії Ernst & Young [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ey.com>.
5. Офіційний сайт німецької фондової біржі Deutsche Börse AG [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://deutsche-boerse.com>.
6. Офіційний сайт розрахункової організації Clearstream [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.clearstream.com>.
7. Офіційний сайт біржової організації Eurex [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurexchange.com/>.
8. Офіційний сайт біржової компанії Swiss Exchange [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.six-swiss-exchange.com>.
9. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>.

УДК 330:341

Свердан М.М.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів та банківського бізнесу,
Університет економіки та права «КРОК»*

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА РЕГІОНУ REGIONAL ECONOMY AND ECONOMIC SECURITY OF REGION

АНОТАЦІЯ

Досліджуються питання економічної безпеки регіону. Визначається необхідність забезпечення економічної безпеки регіону, її національне значення. Розглядається залежність економічної безпеки регіону від регіональної економіки та економічного потенціалу регіону.

Ключові слова: регіон, регіональна економіка, економічна безпека регіону, депресивні регіони, економічний розвиток регіону,

економічний потенціал регіону, механізм забезпечення економічної безпеки регіону.

АННОТАЦИЯ

Исследуются вопросы экономической безопасности региона. Определяется необходимость обеспечения экономической безопасности региона, ее национальное значение. Рассматривается зависимость экономической безопасности региона от ре-

гиональной экономики и экономического потенциала региона.

Ключевые слова: регион, региональная экономика, экономическая безопасность региона, депрессивные регионы, экономическое развитие региона, экономический потенциал региона, механизм обеспечения экономической безопасности региона.

ANNOTATION

The questions of economic security in the region are studied. Determined by the need to ensure the economic security of the region, its national importance. The dependence of the economic security of the region from the regional economy and the region's economic potential is considered.

Key words: region, regional economy, economic security of the region, depressed regions, economic development of the region, economic potential of the region, mechanism to ensure the economic security of the region.

Постановка проблеми. Стан економічної безпеки в країні загалом визначається економічною безпекою окремих її окремих регіонів, їх тісною взаємозалежністю та забезпеченням стійкого розвитку кожного з них. Економічна безпека регіону – це певна економічна самостійність (автономія), яка насамперед проявляється у здійсненні контролю над ресурсами регіону і визначається ринковими можливостями максимального використання конкурентних переваг регіону. Економічна безпека регіону, з іншого боку, це стабільність регіональної економіки, що визначається надійністю в регіоні всіх елементів економічної системи, створення гарантій для ефективного ведення підприємництва та стримування впливу дестабілізуючих чинників.

Таким чином, вимога забезпечення економічної безпеки регіонів повинна бути включена до складу основних засад формування та реалізації регіональної політики. У контексті забезпечення економічної безпеки регіону передбачається в першу чергу здатність до розвитку та прогресу регіональної економіки, що визначається властивістю самостійно реалізувати й захищати регіональні економічні інтереси, здійснювати модернізацію й розширення виробництва, проводити ефективну інвестиційну та інноваційну політику, стимулювати розвиток підприємництва тощо.

Економічна безпека регіону відображає собою певну сукупність умов і чинників, що характеризують поточний стан регіональної економіки, рівень її стабільності та стійкості, поступальність розвитку. Традиційно, економічна безпека розглядається як найважливіша якісна характеристика економічної системи регіону, що визначає її здатність підтримувати нормальні умови життєдіяльності населення, забезпечення ресурсами розвитку регіонального господарства та послідовну реалізацію національно-державних інтересів.

Економічна безпека регіону – це комплекс заходів, спрямованих на стійкий, постійний розвиток і вдосконалення економіки регіону, обов'язково передбачає механізм протидії зовнішнім та внутрішнім загрозам. У комплексі заходів, що утворюють систему економічної безпеки регіону, вирішальне значення має належати механізму попередження загроз, що зароджуються.

З позиції економічної безпеки важливо оцінювати й прогнозувати вплив всіх очікуваних загроз, а також економічний та неекономічний вплив на їх перебіг, але найголовніше – це виявляти можливість різкого спаду та критичного порогу. Одночасно з прогнозно-аналітичної виникає й зворотне завдання, що полягає в розробці й реалізації системи заходів, спрямованих на недопущення настання кризи та на подолання критичного порогу.

В ідеальному випадку економічна безпека регіону ідентифікується, з одного боку, з інтересами його населення, а з іншого – з інтересами держави в цілому.

Хоча в дійсності інтереси регіону часто замінюються іншими поняттями, інтереси України – інтересами центральної влади у державі, а інтереси населення – інтересами окремих верств населення.

Економічна безпека регіону, таким чином, є найважливішою якісною характеристикою регіональної економічної системи. Трансформаційні процеси на регіональному рівні економіки супроводжуються зазвичай спадом виробництва, безробіттям, дестабілізацією господарства, проявляється через диспропорції між сукупним попитом та пропозицією, високу інфляцію, значний дефіцит місцевого (регіонального) бюджету, нестійкий валютний курс та інші негативні моменти.

Виходячи із сукупності передумов забезпечення стабільної ситуації в регіональній економіці, питання економічної безпеки регіону виступає одним з головних, зважаючи на його загальнодержавну важливість. Найвищий рівень економічної безпеки регіону досягається за умови, що весь комплекс показників перебуває в допустимих межах порогових значень, а порогові значення одного показника досягаються не на шкоду іншим. Проте, існуючі системи оцінки економічної безпеки не мають універсального характеру і скоріше призначені для промислових регіонів. Вони не є прагматичними для регіонів, де пріоритетним напрямом економічного розвитку є невиробнича сфера чи туризм. Незворотність економічних процесів, що відбуваються в Україні й спрямованих на створення сучасної сильної держави, перебуває в залежності із економічним розвитком регіонів та їх економічною безпекою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економічна безпека регіону визначає здатність регіональної економіки постійно підтримувати послідовну реалізацію національно-державних інтересів, стійку й надійну дієздатність господарюючих суб'єктів, нормальні умови життєдіяльності населення.

Економічний потенціал регіону виступає основою його розвитку. Ще наприкінці ХХ ст. поняття «розвиток» отримало якісно нове доповнення – «стійкий». Концепція сталого розвитку була прийнята на конференції ООН в Ріо-де-Жанейро в 1992 р. Сталий розвиток – це такий розвиток, який задовольняє потреби теперішнього часу, але не ставить загрозу спроможності майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби [10].

Поняття «економічна безпека» вперше було запроваджене в 1994 р. Г. А. Пастернак-Таранушенко. В цілому Г. А. Пастернак-Таранушенко дає визначення економічної безпеки на макrorівні, зазначаючи, що «економічна безпека – це стан держави, що забезпечує можливість створення і розвитку умов для плідного життя її населення, перспективного розвитку її економіки в майбутньому та зростання добробуту її мешканців» [8].

Регіональна економіка часто розглядається у контексті національної економіки. Відповідно, насамперед визначається національний рівень економічної безпеки, а надалі – й економічна безпека регіонів. Про це свідчать праці багатьох досліджень, зокрема [5; 13]. Зважаючи на економічну основу безпеки регіону, коло питань має відношення всебічного характеру до процесів економічного відтворення й розвитку на регіональному рівні. Це є основним при визначенні рівня економічної безпеки регіону. Саме на цій позиції акцентується увага у численних працях [4; 11; 12].

Загальні засади національної економічної безпеки та економічної безпеки регіонів передбачені в Конституції України [1]. Національним законодавством визначаються основи економічної безпеки регіонів у контексті забезпечення макроекономічної безпеки в країні. Закон України «Про основи національної безпеки України» (№ 964-IV від 19 червня 2003 р.)

визначає, що в Україні «передбачається цілісність національної економіки, а також «створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення». Це ж стосується і регіонів та їх економічної безпеки, стосовно яких зазначається також й можливість певного ризику як «загроза проявів сепаратизму в окремих регіонах України».

Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» (№ 3275-VI від 21 квітня 2011 р.) визначає, що «стимулювання розвитку регіонів здійснюється з метою забезпечення їх сталого розвитку в інтересах усієї України, підвищення рівня життя населення створення рівних умов для динамічного, збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів України». Особлива увага відводиться депресивним територіям та механізмам їх відновлення й розвитку.

Отже, економічна безпека регіонів та її забезпечення є очевидними. При цьому, постійно наголошується на необхідності посилення політики стимулювання економічного розвитку як бази і фундаменту забезпечення економічної безпеки регіонів.

Постановка завдання. Метою пропонованої роботи є узагальнена характеристика й аналіз проблемних елементів у процесі забезпечення економічної безпеки регіону. Аналізується прямий взаємозв'язок економічної безпеки регіону з регіональною економікою.

Вклад основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах у науковому, господарському чи побутовому обороті використовуються різні поняття й визначення регіону, що може ускладнювати вивчення регіональної проблематики. Це позначається, відповідно, на формулюванні концепцій регіональної економіки та економічної безпеки регіону.

Загалом, під регіоном може розумітися: 1) значна частина території країни із схожими географічними, природно-кліматичними умовами, схожою спеціалізацією виробничо-економічних комплексів, соціально-економічними проблемами (незважаючи на те, що подібні регіони є досить замкнутими у виробничо-економічному відношенні, тим не менше вони не є державними утвореннями, не мають юридичного статусу та чітко визначених кордонів; таке поняття регіону є найменш суворим і використовується в ненауковому обороті); 2) економічний район країни (це визначення є більш точним різновидом першого, оскільки економічні райони мають певні межі, проте вони не мають державного статусу і органів управління; це поняття регіону все більше виходить з обороту і використовується переважно в економічній географії); 3) одиниця державного устрою в країні (з точки зору питань регіонального управління це поняття є найбільш точним, оскільки регіон є державним утворенням, що здійснює на своїй території державну владу).

Регіон як господарська система відображає собою частину території країни, в межах якої функціонує та розвивається система взаємодії між господарюючими суб'єктами, а також між господарюючими суб'єктами та органами влади й управління різних рівнів. В умовах ринкової економіки, різноманітності форм власності тощо регіон як господарська система може розглядатися як відносно самостійний об'єкт господарського регулювання.

Господарська система регіону наділена всіма ознаками складної соціально-економічної системи: 1) цілісність території (адміністративні кордони); 2) складність організації; 3) ієрархічність; 4) цілеспрямованість функціонування всього господарського комплексу в цілому та його окремих ланок; 5) самоорганізація; 6) специфічність розвитку. Таким чином, під регіональною економікою (регіональною економічною системою) розуміється складна соціально-економічна система, що забезпечує взаємопов'язаний та

взаємообумовлений розвиток виробничих і невиробничих (соціальних) сфер з метою створення кращих умов життя і праці населення регіону. Очевидно, що регіональна економічна система володіє дуалізмом. Вона є як складною соціально-економічною системою, так і підсистемою економічної системи більш високого порядку, тобто, народного господарства країни.

Регіональна економічна система володіє наступними характерними особливостями: 1) будучи невід'ємною частиною народногосподарського комплексу країни, вона не може розглядатися ізольовано; відповідно, її самостійність також є відносною; 2) економіка будь-якого регіону тісно пов'язана з його природно-кліматичними умовами: якщо на рівні народного господарства країни в силу його масштабів вплив природно-кліматичних умов нівелюється, то на рівні регіону, в силу менших розмірів, воно може бути визначальним; 3) вона є комплексною, оскільки включає в себе, як правило, безліч галузей і підгалузей, однак вона не є самодостатньою, не володіє гармонійною структурою, що визначає необхідність її взаємодії з економіками інших регіонів; досягнення самостійності економіки не може розглядатися в якості цільового орієнтира регіонального розвитку; 4) вона повинна забезпечити стабільне відтворення у всіх підсистемах: економічній, фінансовій, виробничій, соціальній, інфраструктурній; неповне відтворення будь-якої підсистеми буде означати перехід регіону в категорію кризових. Кризовий (депресивний) регіон більш схильний до негативного впливу економічних ризиків, що позначається на динаміці розвитку регіональної економіки та рівні економічної безпеки регіону.

Таким чином, проблеми й характерні особливості функціонування та розвитку регіональних економічних систем тісно пов'язані з територіальною організацією суспільства, з адміністративним устроєм в країні, а також з рівнями державної влади.

В цілому для регіонального розвитку України властивими є такі риси, як зростання міжрегіональної диференціації, концентрація економічного потенціалу в невеликій кількості регіонів, переважно орієнтованих на ресурсовидобування та експорт ресурсів, втрата колишнього значення старих промислових регіонів, що раніше становили основу економіки країни. Тобто, економічна безпека регіону має забезпечуватись, насамперед, ефективністю самої регіональної економіки.

Взаємозв'язок економічної безпеки держави та регіонів є очевидним. Поеднання інтересів центру і території має двоїтий характер. З одного боку, територія виступає полігоном із локалізованими соціально-економічними, екологічними, демографічними процесами. Ці процеси можуть загрожувати економічній безпеці держави, а їх прояв здатний носити територіально-диференційований характер. З іншого боку, окрема територія є суб'єктом регулювання в межах певного обсягу повноважень, виступаючи провідником власної економічної політики, що впливає на стан економіки країни в цілому.

Отже, розробка програми економічної безпеки повинна спиратися на чітке усвідомлення сучасних різноманітних загроз, які мають різний ступінь гостроти. Серед найбільш істотних з них можна виділити: наростаючий спад виробництва; руйнування науково-технічного потенціалу; деіндустріалізація економіки; небезпека втрати продовольчої незалежності; ріст безробіття й ослаблення трудової мотивації; збільшення зовнішнього та внутрішнього боргу; криміналізація економіки; збільшення майнової диференціації населення і підвищення рівня бідності; зростання дефіциту бюджету [2].

Питання економічної безпеки регіону також має й об'єкти на перетині з іншими можливими сферами:

суспільної, екологічної, інформаційної. Тому проблему економічної безпеки необхідно розглядати як власне в економічній сфері, так й в сферах перетинання економіки із суміжними сферами.

Традиційно, внутрішня структура економічної безпеки регіону як правило відображається через три найважливіші блоки: 1) економічна незалежність, яка носить відносний характер через економіко-політичну залежність регіону від центру та взаємопов'язаність різних регіональних економік (в таких умовах економічна незалежність регіону свідчить про можливість контролю регіональної влади за регіональними ресурсами; досягнення такого рівня виробництва, ефективності і якості продукції, що забезпечує її конкурентоздатність та дозволяє на рівних умовах брати участь в міжрегіональній та міжнародній торгівлі, коопераційних зв'язках й обміні науково-технічними досягненнями); 2) стабільність та стійкість регіональної економіки (що припускають захист власності всіх форм; створення надійних гарантій та сприятливих умов для підприємництва; стримування чинників, спроможних дестабілізувати ситуацію, таких як боротьба з кримінальними структурами в економіці, недопущення серйозних розривів у розподілі доходів, що загрожують викликати соціальні потрясіння, тощо); 3) здатність до саморозвитку і прогресу (створення сприятливого клімату для інвестицій і інновацій, постійна модернізація та розширення виробництва, підвищення професійного рівня працівників тощо).

Таким чином, структура формування соціально-економічної безпеки регіонів повинна представляти собою комплекс економічних, екологічних, правових, геополітичних та інших умов, які покликані забезпечувати: 1) захист життєво важливих інтересів країни та її територій щодо ресурсного потенціалу; 2) передумови для збереження регіональних структур в умовах потенційної кризи та майбутнього розвитку; 3) конкурентоспроможність регіонів на внутрішніх та світових ринках і стійкість фінансового становища країни; 4) створення внутрішньої і зовнішньої захисту від дестабілізуючих впливів; 5) забезпечення умов для сталого та нормального відтворення суспільних соціально-економічних процесів [3].

Нехтування станом економічної безпеки регіонів може призвести до катастрофічних наслідків: занепаду галузей, масового банкрутства суб'єктів підприємства і, зрештою, до підриву системи життєзабезпечення держави з наступною втратою національного суверенітету [7]. Висновок є очевидним, що саме регіони забезпечують економічну безпеку в країні.

Вироблення та практичне впровадження політики регіональної безпеки повинні передбачати, крім виявлення та нейтралізації внутрішніх і зовнішніх загроз територіальній цілісності країни та соціально-політичній стабільності у регіонах, також послідовну реалізацію стратегії територіальної розбудови України, формування територіальної єдності держави.

Політика економічної безпеки регіону повинна всебічно враховувати тенденції порушення однорідності економічного простору країни, які в період кризи та структурних зрушень в економіці призводять до зростання міжрегіональних диспропорцій. Внаслідок цього, своєчасність і адекватність заходів, пов'язаних з відверненням загроз та захистом національних економічних інтересів відбувається залежно від регіональної специфіки [6].

Таким чином, недостатня розробленість багатьох аспектів економічної безпеки на всіх її рівнях стосовно трансформаційного періоду, теоретичне та практичне значення проблеми подолання і попередження кризових ситуацій в економіках регіонів для ефективного функціонування їх в інтегрованому економічно-

му просторі в межах єдиної держави зумовлюють нові підходи до економічної безпеки національної економіки й економіки регіону. Розширене відтворення ризиків та загроз у процесі інтеграції раніше відосіблених господарських комплексів в єдиний комплекс регіону, а також їх вихід за регіональні й національні межі ставить завдання застосування адекватного відтворювального підходу стосовно дослідження стану й оцінки економічної безпеки регіону та запобігання загроз регіональній економіці.

В умовах сьогодення особливого значення набувають можливості окремого регіону формувати економічну безпеку держави, залишаючись при цьому самостійно стійкою та прогресуючою територією, здатною ефективно нейтралізувати економічні загрози чи запобігати їх появі. Для регіону зміст економічної безпеки полягає в можливостях дієвого контролю з боку регіональних органів управління за ефективністю використання природних, трудових, матеріальних, фінансових та інших ресурсів з метою досягнення економічного зростання і підвищення конкурентоспроможності виробництва.

Отже, цільова спрямованість економічної безпеки регіону може бути відображена як: 1) сприяння економічній незалежності країни; 2) стійкість функціонування народного господарства; 3) розширення меж саморозвитку регіону на основі самозабезпечення; 4) розширення виробництва та сфер впровадження нововведень тощо.

Економічна безпека регіону – це система заходів щодо відгородження економічного простору регіону від зовнішніх та внутрішніх загроз, що перешкоджають ефективному функціонуванню всіх складових регіональної економіки, а саме: інституційної інфраструктури (органів адміністративно-територіального управління і фінансово-кредитних інститутів); власне сфери виробництва; об'єктів транспорту і зв'язку; науки та наукових установ; систем життєзабезпечення; соціальної сфери.

Іншими словами, економічна безпека регіону – сукупність поточного стану умов та чинників, що характеризують стабільність, стійкість розвитку економічної території, певну незалежність й інтеграцію з економікою країни, що проявляється в наступному: 1) можливість проводити власну економічну політику всередині країни; 2) можливість урівноважено реагувати на різкі геополітичні зміни в країні; 3) можливість здійснювати або хоча б почати здійснення суттєвих економічних заходів (не чекаючи допомоги з центру) при соціально вибухових ситуацій на територіях, пов'язаних із локальними «економічними» хворобами; 4) здатність стабільної підтримки відповідно існуючих на території економічних нормативів світової практиці, що дозволить зберегти чи відновити гідний рівень життя населення.

У цілісному комплексі заходів, що утворюють систему економічної безпеки регіону, найбільше значення має система запобігання загроз, які зароджуються. З позицій економічної безпеки важливо оцінювати та прогнозувати вплив всіх потенційних та очікуваних загроз, а також економічних і не економічних впливів на їх хід. Для економічної безпеки території принциповими є порогові значення показників, тобто граничні значення, перевищення яких викликає прояв руйнівних, не регламентованих процесів на конкретній території.

Зміст економічної безпеки регіону реалізується за допомогою системи показників, що дозволяють кількісно оцінити ситуацію та сигналізувати про можливу небезпеку, здійснити комплекс програмно-цілевих заходів з метою стабілізації становища. Існує цілісна структура загроз економічній безпеці регіону. Причинами виникнення та розвитку кризових ситуацій в

регіонах, викликаних загрозами економічній безпеці регіону, можуть стати різні чинники дестабілізації:

- спад виробництва та втрата внутрішнього ринку (постійне недозавантаження виробничих потужностей, закриття деяких виробництв і, як наслідок, руйнування технологічного потенціалу призводить до згортання прогресивної перебудови на власній економічній базі;

- руйнування виробничо-технічного потенціалу і деіндустріалізація економіки (згортання НДДКР, розпад наукових колективів, скорочення замовлень на високотехнологічну продукцію, перехід висококваліфікованих фахівців в інші галузі знань і, як наслідок, розвиток сировинних і скорочення кінцевих галузей призводять до деградації науково-технічного персоналу та зниження конкурентоспроможності території; наслідки дії цієї загрози для регіону, з одного боку, мають довготривалий характер, а з іншого, з точки зору певної територіальної специфіки, можуть навіть призвести до втрати окремих ланок наукового потенціалу і деінтелектуалізації суспільства);

- втрата продовольчої незалежності (явне загострення цінових диспропорцій між промисловістю та сільським господарством, максимально повне відкриття внутрішнього ринку для імпорتنих продуктів при відмові від розумного протекціонізму щодо вітчизняного виробника призводять до зростання невпевненості в стабільному забезпеченні населення продуктами, посилення залежності від поставок з інших регіонів, руйнування власного сільськогосподарського комплексу);

- зростання безробіття, ослаблення трудової мотивації (збільшення навантаження на працюючих громадян (підтримка соціальних утриманців), зниження життєвого рівня населення, різка диференціація в рівні доходів, руйнування споживчого ринку викликає зростання соціальних конфліктів і негативне ставлення до економічних перетворень);

- криміналізація економіки (зростання економічної злочинності провокують недовіру населення щодо забезпечення правового захисту);

- безповоротне погіршення стану природного середовища в регіоні (збільшення техногенних навантажень та порушення рівноваги природних комплексів призводить до зростання кількості захворювань і вимушеної міграції населення в інші, більш сприятливі регіони);

- порушення фінансового забезпечення регіону (позначається в першу чергу на галузях соціальної сфери, скорочує дотації до місцевих бюджетів, призводить до загальної нестабільності як регіональної економіки, так і господарського комплексу країни);

- втрата зовнішнього ринку (збільшення експорту сировини замість наукомісткої і високотехнологічної продукції знижує валютні надходження й можливість оновлення парку машин і устаткування, формує негативне сальдо зовнішньоторговельного балансу; нерациональне використання валютних кредитів за відсутності суворої нормативної бази роблять операції в регіоні на внутрішньому ринку непривабливими для іноземних інвесторів).

Економічна безпека регіону визначається безпосередньо регіональною економікою та економічним потенціалом регіону. Кожна економіка регіону має власну структуру і специфіку.

Регіональна економічна система, як зазначалося, з одного боку, являє собою підсистему національної економіки, а з іншого боку, вона є складною і відносно самостійною соціально-економічною системою. Як певною мірою автономна соціально-економічна система, регіональна економіка повинна бути охарактеризована як об'єкт управління, при цьому необхідно визначити її структуру, виявити внутрішні підсистеми й

окремі елементи, що входять до неї, охарактеризувати взаємозв'язки і взаємодію між ними [14].

До основних структур, що відображають економіку регіону, належать:

- економіко-географічна структура регіону (яка характеризується географічним розташуванням регіону, природно-кліматичними умовами, наявністю і структурою природних ресурсів; вона є базовою, первинною та в значній мірі визначає умови функціонування і розвитку регіональної економіки, її специфікацію та рівень соціально-економічного розвитку. Географічне розташування визначає наявність транспортних артерій та вузлів в регіоні, ступінь близькості (віддаленості) від великих промислових центрів, від ринків сировини і збуту продукції. Сприятливе географічне розташування регіону створює вигідніші умови функціонування регіональної економіки, передумови для більш високої конкурентоспроможності економіки регіону. Природно-кліматичні умови створюють також передумови для спеціалізації регіону на окремих галузях економіки, зовнішньоекономічної діяльності);

- виробничо-економічна структура регіону (визначається рівнем розвитку виробничо-економічного комплексу та виробничої інфраструктури, обсягом створюваного валового регіонального продукту, структурою виробничо-економічного комплексу і характеризується складом вхідних у нього галузей, співвідношенням між ними за комплексом показників: обсяг створеного в галузі валового продукту; обсяг випущеної та реалізованої продукції; вартість основних фондів; обсягом прибутку; обсягом інвестицій в основний капітал; фінансовому внеску галузі у формування дохідної частини бюджету регіону; чисельність зайнятих тощо. Виробничо-економічна структура будь-якого регіону не є замкнутою і не володіє таким ступенем самостійності, щоб функціонувати і розвиватися самостійно, без взаємодії з іншими регіонами);

- соціально-демографічна структура регіону (характеризується загальною чисельністю населення регіону, його динамікою, співвідношенням чисельності міського та сільського населення, його віковим та професійним складом, міграцією населення, показниками смертності і народжуваності тощо; очевидно, що соціально-демографічна структура зумовлює в значній мірі структуру трудових ресурсів регіону, умови функціонування і розвитку регіональної економіки);

- соціальна структура регіону (система обслуговування населення; характеризується ступенем розвитку соціальної інфраструктури регіону, рівнем розвитку соціальних галузей, кількістю та якістю послуг соціального характеру, що надаються населенню регіону);

- структура власності в регіоні (характеризується обсягом, станом власності в регіоні, співвідношенням між видами різними власності; в будь-якому регіоні присутні наступні види власності: державна власність, що перебуває у віданні органів державної влади чи в управлінні місцевих органів влади; муніципальна власність; приватна власність. До власності будь-якого рівня можна віднести фінансові кошти, нерухомість, пакети акцій і тощо. В залежності від того, який вид власності переважає в регіоні, органи регіонального управління формують власну економічну політику);

- фінансово-бюджетна структура регіону (визначається загальним обсягом фінансових ресурсів, створених в регіоні, їх структурою (бюджетні кошти та кошти позабюджетних фондів, кошти підприємств та організацій, кредитно-фінансових установ, населення тощо, розміром та спрямованістю руху фінансових потоків – внутрішньорегіональних та міжрегіональних, їх кількісним співвідношенням);

- адміністративно-територіальна структура регіону (визначається складом муніципальних утворень, що функціонують в регіоні).

З наведеного можна зробити такі висновки: 1) зазначені структури характерні для будь-якого регіону країни; 2) наповнення кожної зі структур є індивідуальним для кожного з регіонів; 3) структури та їх зміст визначають специфіку кожної регіональної економіки, особливості її функціонування та розвитку; 4) система управління функціонуванням і розвитком повинна бути адекватна його специфіці, враховувати функціональну схильність регіону при визначенні стратегії регіонального розвитку, пріоритетних напрямів розвитку, при визначенні цілей, завдань, методів управління тощо.

У зв'язку з цим предметом регулювання в галузі економічної безпеки регіону є: 1) визначення та моніторинг чинників, що підривають стійкість соціально-економічної системи регіону у короткостроковій та достроковій перспективі; 2) формування економічної політики й інституціональних перетворень, що знешкоджують чи пом'якшують шкідливий вплив цих факторів на економіку регіону [9].

В сучасній економічній політиці доволі актуальними є проблеми, пов'язані із стимулюванням економічного зростання, створенням умов для прогресу соціальних відносин, забезпеченням цілісного й сталого соціально-економічного розвитку регіонів. Регіон кваліфікується як доволі складна багаторівнева структура, наділена внутрішньою динамікою, що виступає найважливішим елементом національної економіки. Для регіональних економічних систем характерним є поєднання соціальної, економічної, екологічної, інформаційної та інших складових, наявність безлічі складних елементів, великого числа різноманітних зв'язків та відносин, циркуляція значних потоків матеріальних, фінансових та інформаційних ресурсів. Чим більшим є сукупний виробничо-господарський потенціал регіону, тим більше можливостей має регіон для сталого розвитку, забезпечення своєї власної економічної самостійності і безпеки.

Регіоналізація є вагомою і основною тенденцією, що має значний вплив на економіку країни. Очевидним результатом трансформації соціально-економічної структури суспільства постало те, що значна частина проблем, що стоять на державному рівні, перейшла на рівень регіонів. Одним із принципів регіоналізації виступає захист території від негативного впливу світової спільноти шляхом використання економічних переваг регіонів. При цьому, головними є не проблеми асоціації територій, а проблеми їх економічної самостійності, безпеки і сталого розвитку. Виконання державою своїх функцій на регіональному рівні (підтримка сталого розвитку) у довгостроковій перспективі пов'язану із створенням механізмів забезпечення економічної безпеки регіонів. Проблема забезпечення економічної безпеки існувала завжди, однак сьогодні вона набула особливої гостроти у зв'язку з наслідками реформування економіки, а також різним ступенем готовності регіонів до функціонування в умовах ринково-модернізованої економіки із урахуванням наявних у них потенціалів розвитку.

Засади сталого розвитку припускають, що економіка повинна в рівній мірі орієнтуватися як на задоволення розумних потреб теперішнього часу, так і на збереження здатності майбутніх поколінь задовольняти свої найважливіші потреби. Одним з етапів оцінки ступеня сталого розвитку є аналіз економічної безпеки регіонів. Сьогодні, як правило, розробляються концепції та прогнози розвитку регіонів, що не пов'язуються з проблемами їх економічної безпеки. Економічну безпеку слід розглядати як найважливішу характеристику економічної системи, яка визна-

чає придатність реалізації національно-державних інтересів регіону, забезпечення умов життєдіяльності населення, усунення виникаючих загроз та знешкодження їх наслідків.

Висновки з проведеного дослідження. Забезпечення економічної безпеки – це гарантія незалежності країни, умова стабільності й ефективної життєдіяльності суспільства, гарантія сталості й економічного прогресу. Проблеми забезпечення економічної безпеки привертають до себе все більш пильну увагу. Забезпечення економічної безпеки регіону не є прерогативою якогось одного державного відомства, а повинна підтримуватися всією системою державних органів та органів місцевої (регіональної) влади, всіма ланками, структурами економіки та їх ринковими механізмами.

Економічна безпека регіону напряму залежить від регіональної економіки й економічного потенціалу конкретного регіону. Для забезпечення узгодженості рішень у контексті національної економічної політики по окремих регіонах із загальною стратегією регіонального розвитку та концепцією соціально-економічної безпеки необхідним є:

- проведення ранжування регіонів за ступенем негативного впливу ситуацій, що склалися в регіонах, на національну безпеку країни, визначення кризових (депресивних) регіонів;

- визначення пріоритетних заходів, що проводяться з метою зміни ситуацій у кризових регіонах в умовах обмежених ресурсів;

- безперервний контроль за ходом виконання і оцінка фактичної ефективності заходів, прийнятих до реалізації. Проведення такого контролю дозволить вживати своєчасних заходів у випадку наростання до критичного рівня соціально-економічної напруженості в регіонах.

Стратегічне управління процесами регіонального розвитку економіки в сучасних умовах, зважаючи на важливість кожного регіону і потенціалу його економіки, зумовлює об'єктивну потребу регіонів мати власну концепцію національної економічної безпеки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Конституція України (від 28.06.1996 № 254к/96-ВР).
2. Барановский А. Экономическая безопасность регионов / Барановский А. // Финансовая Украина. – 1995. – № 94. – С. 11.
3. Герасимчук З. В. Економічна безпека регіону: діагностика та механізм забезпечення / З. В. Герасимчук, Н. С. Вавдіук. – Луцьк: Надстир'я, 2006. – 244 с.
4. Гутман Г. В. Экономическая безопасность региона: теория и практика / Г. В. Гутман, Ю. Н. Лапыгин, А. И. Прилепский. – М.: Наука, 1996. – 116 с.
5. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: монографія / В. Т. Шлемко, І. Ф. Білько. – К.: НІСД. – 1997. – 144 с.
6. Лузин Г. П. Устойчивость и экономическая безопасность в регионах: тенденции, критерии, механизм регулирования / Г. П. Лузин, В. С. Селин, А. В. Истомин, С. Ю. Козьменко. – Апатиты: КНЦ РАН, 1999. – 174 с.
7. Моделирование экономической безопасности: держава, регион, предприятие / В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк та ін.; за ред. В. М. Геєця. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2006. – 240 с.
8. Пастернак-Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави. Статика процесу забезпечення / Г. А. Пастернак-Таранушенко; за ред. проф. Б. Кравченка. – К.: Кондор, 2002. – 302 с.
9. Пономаренко В. С. Экономическая безопасность региона: анализ, оценка, прогнозирование / В. С. Пономаренко, Т. С. Клебанова, Н. Л. Чернова. – Харьков: ИД «ИНЖЭК», 2004. – 144 с.
10. Программа действий: повестка дня на 21-й век и другие документы конференции в Рио-де-Жанейро. – Женева: Центр «За наше общее будущее», 1993. – 70 с.
11. Региональная стратегия устойчивого социально-экономического роста / Под ред. А. И. Татаркина. – Екатеринбург: УрО РАН, 1998. – 637 с.
12. Татаркин А. И. Экономическая безопасность как объект региональ-

ного исследования / А. И. Татаркин, О. А. Романова, А. А. Куклин, В. И. Яковлев // Вопросы экономики. – 1996. – № 6. – С. 78–89.

13. Ткаченко В. Г. Экономическая безопасность Украины в условиях рыночных трансформационных процессов / под редакцией

В. Г. Ткаченко, В. И. Богачева. – Ровеньки-Луганск : «Наука», 2007. – 330 с.

14. Ускова Т. В. Управление устойчивым развитием региона : монография / Т. В. Ускова. – Вологда : ИСЭРТ РАН, 2009. – 355 с.

УДК 336:63

Талько М.О.

здобувач кафедри фінансових ринків,
Національний університет ДПС України

ДІЯЛЬНІСТЬ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ В УКРАЇНІ ACTIVITY PRIVATE PENSION FUNDS IN UKRAINE

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто особливості діяльності недержавного пенсійного фонду в Україні. Обґрунтовано необхідність функціонування недержавних пенсійних фондів, визначено основні причини низького рівня довіри населення до недержавного пенсійного забезпечення та шляхи його підвищення.

Ключові слова: недержавне пенсійне забезпечення, недержавні пенсійні фонди, пенсійні активи.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены особенности деятельности негосударственного пенсионного фонда в Украине. Обоснована необходимость функционирования негосударственных пенсионных фондов, определены основные причины низкого уровня доверия населения к негосударственному пенсионному обеспечению и пути его повышения.

Ключевые слова: негосударственное пенсионное обеспечение, негосударственные пенсионные фонды, пенсионные активы.

ANNOTATION

In the article the features of private pension funds in Ukraine. The necessity of the operation of pension funds, the main reasons for the low level of public confidence in the private pension system and ways to improve.

Key words: private pensions, private pension funds, pension assets.

Актуальність проблеми. Діяльність недержавних пенсійних фондів, їх вплив на економічні процеси не можна оцінити однозначно. Періодичні кризи, що охоплюють окремі національні ринки і світову економіку в цілому, як правило, проявляються як диспропорції у розвитку фінансової системи та невіддільні від недоліків у діяльності недержавних пенсійних фондів. Зокрема, остання глобальна економічна криза вкотре засвідчила існування реальних загроз для економіки у випадку недостатньої ефективності діяльності недержавних пенсійних фондів та їх регулювання.

Серед основних причин зниження ефективності діяльності недержавних пенсійних фондів є недостатній державний нагляд за їх діяльністю, відсутність комплексного підходу до оцінки якості цієї діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання місця та ролі недержавних пенсійних фондів перебувають у центрі уваги багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. На сьогодні сформовано вагому теоретичну та прикладну базу. Тут важливо відзначити внесок таких зарубіжних вчених: С. Майерса, Г. Марковіца, Дж. Стігліца, Ф. Фабозці, Дж. Фрідмана та ін. Українська наука за період незалежності зробила також вагомі кроки, досліджуючи проблеми діяльності недержавних пенсійних фондів. Зокрема, ці питання розглядалися в роботах В. Корнеєва, Д. Леонова, Г. Терещенко, В. Унінець-Ходаківської, А. Федоренка.

Визначаючи суттєвий внесок указаних авторів, необхідно зазначити, що рівень, на якому сьогодні перебуває розвиток діяльності недержавного пенсійного забезпечення в Україні, залишає значний потенціал для подальшого наукового дослідження та обумовлює вибір теми роботи та її мету.

Основною метою статті є узагальнення теоретичних засад діяльності недержавних пенсійних фондів, а також визначення перспектив удосконалення системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні.

Викладення основного матеріалу. Світовий досвід свідчить про те, що діяльність недержавних пенсійних фондів сприяє збільшенню обсягів інвестування реального сектору економіки, використовуючи раніше не задіяні приватні пенсійні активи, що виступає необхідною умовою розвитку економічної системи будь-якої держави. Проте, для оптимального та ефективного використання таких активів перш за все необхідне розуміння самої сутності НПФ [13, с. 15].

У Законі України «Про недержавне пенсійне забезпечення», недержавний пенсійний фонд (далі – НПФ) це юридична особа і є неприбутковою організацією, функціонує і здійснює свою діяльність винятково з метою нагромадження пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам фонду у визначеному законодавством порядку [1]. Участь осіб у будь-якому недержавному пенсійному фонді – добровільна. Фізична особа за власним вибором може бути учасником кількох пенсійних фондів [15, с. 125].

Варто зазначити, що головний принцип в системі недержавного пенсійного забезпечення полягає в розмежуванні та відділенні активів пенсійного фонду від активів його засновників і роботодавців – платників пенсійного фонду, адміністраторів, компаній з управління активами та страховиків з метою неможливості банкрутства пенсійного фонду.

Важливою особливістю недержавних пенсійних фондів в Україні є те, що якщо учасник незадоволений роботою фонду, то він має право в будь-який момент перевести свої нагромадження до іншого фонду, який, на його думку, працює успішніше.

Позитивним явищем у недержавному пенсійному забезпеченні є поступова концентрація ринку НПФ. Кількість фондів, у яких вартість активів вже перевищує 10 млн. грн., зросла за звітний період на 20%. Сума активів десяти найбільших фондів за останнє півріччя збільшилась на 78,3% і становить 378,2 млн. грн., або 78,7% від вартості активів усіх недержавних пенсійних фондів. За вартістю чистих активів першу трійку лідерів серед НПФ становлять: Національний банк України – 362,5 млн. грн.; «Перший національний відкритий пенсійний фонд» – 128,34 млн. грн.; НПФ Незалежної галузевої профспілки енергетиків України – 66,17 млн. грн. [7, с. 228].

Нині недержавні пенсійні фонди є новими фінансовими інституціями для переважної більшості населення України. Цим і пояснюється недовіра громадян до них. Сьогодні держава не стимулює довіру громадян до існування системи недержавного пенсійного забезпечення. Відсутня загальнодержавна стратегія та не ведеться